

Object, proces of context?

Een discussie met Nederlandse planologen

De betekenis van de planologie als wetenschap is niet altijd voor iedereen even duidelijk. Zelfs binnen de discipline verschillen de meningen over wat planologie te bieden heeft. Dit is voor AGORA de aanleiding geweest om de ideeën van Nederlandse planologen eens naast elkaar te zetten. De reacties van docenten en onderzoekers uit de vier toonaangevende planologiesteden laten zien dat de academici het niet altijd met elkaar eens zijn.

MARCO BONTJE, MIRJAM FOKKEMA & CASPER STELLING

In zijn inleiding in de planologie uit 1981 spreekt Gerrit Jan van den Berg tot zijn lezers: "(...) dat de lezer moge beseffen dat de planologie nog steeds in snelle ontwikkeling verkeert en zich telkens weer opnieuw moet oriënteren en vernieuwen." De recente aandacht voor ontwikkelingsplanologie suggereert dat deze uitspraak onverminderd waar is. Ook vandaag de dag staat de planologie volop ter discussie. Wat is het domein van de planologie ten opzichte van bijvoorbeeld geografie, sociologie of bestuurskunde? Hoe combineren wij multidisciplinariteit met eigenheid? En wat doen we met de vergaarde kennis van gisteren, vandaag en morgen? Dit artikel bevat een planologische discussie: een discussie over object, proces en context van de planologie. Aan de hand van vijf provocerende stellingen wordt een debat gevoerd over de sterke en zwakke kanten en de toekomstperspectieven van de Nederlandse academische planologie. De deelnemers zijn medewerkers van de vier grote planologieopleidingen in Nederland: Utrecht, Amsterdam, Groningen en Nijmegen. Zij reageren niet namens hun instituut, maar op persoonlijke titel. Wel gebruiken de respondenten hun eigen universitaire ervaringen bij het reageren op de stellingen. De deelnemers zijn Luca Bertolini, Edwin Buitelaar, Willem Buunk, Leonie Janssen-Jansen, Henk Voogd en Bart Wissink.

Stelling 1. Planologie dreigt zijn focus op ruimte en plaats te verliezen en daarmee een soort veredelde bestuurskunde te worden.

De meningen over deze stelling zijn enigszins verdeeld. Uit alle reacties blijkt duidelijk dat het juist de koppeling van planningsobject (ruimte en plaats) en planningsproces is die planologie als academische discipline zijn bestaansrecht geeft en uniek maakt. Deze koppeling blijkt echter niet vanzelfsprekend. Edwin Buitelaar: "Dit is al in de jaren zestig en zeventig gebeurd met de ontwikkeling van de rationele procesbenadering, later (in de jaren tachtig en negentig) opgevolgd door meer participatieve procesbenaderingen. Nu lijkt zich langzamerhand een herbezinning af te tekenen op het ruimtelijke aspect van de planologie. Dit geldt niet alleen voor de Nederlandse planologie. Ook internationaal wordt een aantal existentiële discussies gevoerd. In een recent artikel van Michael Neuman wordt geconstateerd dat planningstheorie onvoldoende ruimtelijk is. De taak die voor ons ligt is het koppelen van enerzijds planning en sturing en anderzijds het ruimtelijke object." Henk Voogd vult aan dat "in de jaren zestig en zeventig, toen planologie als zelfstandige studie ontstond, de planologie en de geografie, met name in Utrecht en Groningen, met de ruggen tegen elkaar stonden. Mede daardoor verzuimde de planologie om het ruimtelijke object nadrukkelijk te incorporeren. Maar nu is die dreiging gelukkig niet meer reëel. Bij alle universitaire planologieafdelingen zien we een tendens om procedurele vraagstukken nadrukkelijk te plaatsen in een ruimtelijke context." Bart Wissink is kritischer over de aandacht voor ruimte en plaats in de planologie: "De kritiek op deze algemene planning- of besluitvormingstheorie is al oud, maar nog steeds zeer relevant. De aandacht zou veel meer moeten verschuiven naar de nieuwe ruimtelijke dynamiek die in maatschappelijke praktijken ontstaat en de manier waarop die verbonden is met de mogelijkheden van collectieve interventies, de grenzen daaraan en de vorm die dit gezien de objectveranderingen zou moeten krijgen. Zo'n 'gedragswetenschappelijke' aanpak zou moeten leiden tot het ontstaan van een ruimtelijke interventietheorie waarin niet de generieke besluitvormings-

Amsterdam.

theorie centraal staat, maar juist het koppelen van besluitvormingskennis aan kennis over de ruimte als object." Ook Willem Buunk haalt deze 'gedragswetenschappelijke' planologie aan: "Om ruimtelijke vraagstukken goed te kunnen benoemen moet men in die sociale werkelijkheid inzicht hebben. Dit vraagt om slimme allianties met andere wetenschappelijke disciplines." Buunk stelt verder dat dit niet alleen geldt voor de wetenschap, maar ook voor de praktijk. "Bij het NIROV is in wezen eenzelfde trend ingezet. Er zijn programma's geformuleerd rond bepaalde thema's waarin de ruimtelijke dimensie van maatschappelijke trends benoemd wordt."

Stelling 2. Planologie en geografie groeien, zowel in onderwijs als in onderzoek, te ver uit elkaar.

Uiteraard verschillen planologie en geografie als studie en als onderzoeksdiscipline van elkaar. Toch zijn de respondenten eensgezind in hun verwerping van deze stelling. De laatste jaren is er misschien zelfs sprake van een verdere toenadering tussen de disciplines. Zo stelt Willem Buunk dat "de programma's van sociale geografie en planologie op alle universiteiten juist nauw met elkaar verbonden zijn. De invoering van de bachelor-master structuur biedt een kader waarin deze trend kan worden versterkt. 'Biedt een kader', omdat de werkelijkheid nog even het uit elkaar groeien lijkt te bevestigen. Nu allen hun specialistische ei kwijt kunnen in specialistische Masters zal men eerder

Groningen.

geneigd zijn tot verdergaande samenwerking en gezamenlijke cursussen en programma's in de bachelorsfase," aldus Buunk. Henk Voogd over Groningen: "In Groningen is het onderzoeksinstituut URSI thematisch en niet disciplinair georganiseerd. Bovendien zien we dat het werkveld van de geografie de laatste decennia aanzienlijk is gemoderniseerd. Geografen houden zich nu ook nadrukkelijk bezig met sturingsvraagstukken, zoals 'governance' en 'parkmanagement'. We zien dat de planologie en de sociale geografie ook qua onderzoek naar elkaar toegroeien en zeker niet uit elkaar groeien, zoals de stelling ten onrechte suggereert." Luca Bertolini ziet de uitwisselingen in Amsterdam ook juist groeien en vindt dat een "zeer goede zaak!". "Denk aan AMIDSt, maar ook aan onderzoeksprojecten in BSIK-verband zoals Synergien, of aan de herintroductie van GIS in planologieonderwijs." Bart Wissink over Utrecht: "In het onderwijs gaan planologie en geografie juist gelijk op en is er sprake van een gedeeltelijke integratie van de onderwijsprogramma's. Ook is het zo dat in toenemende mate gezamenlijke initiatieven worden ontwikkeld." Hij verwijst naar een pleidooi dat hij met Willem Buunk en Ton Kreukels schreef: "Achter dat pleidooi gaat de constatering schuil dat de kruisbestuiving tussen planologie en andere sociale wetenschappen in het algemeen te beperkt is. Dat is een constatering die aansluit bij de bovenstaande stelling en ook past bij een algemenere tendens dat een monodisciplinaire aanpak wordt ingeruild door multidisciplinariteit." Edwin Buitelaar verwerpt de stelling

eveneens, maar ziet in het onderzoek wel "verschillen die al langer bestaan en waarvan ik niet weet of ze groeien." Buitelaar vergelijkt zijn ervaringen met Nijmegen en Utrecht en constateert: "In Utrecht is er een duidelijk methodologisch verschil tussen geografie dat veel meer kwantitatief onderzoek doet en planologie dat veel meer kwalitatief empirisch werk verricht. In Nijmegen is dat onderscheid er nauwelijks. Beiden doen hoofdzakelijk kwalitatief onderzoek. Planologie in Nijmegen is meer toegepast, terwijl binnen de geografie de discussies op een hoger abstractieniveau gevoerd worden." Deze verschillen tussen planologie en geografie vindt Buitelaar niet per definitie negatief: "Enerzijds kan dit tot communicatieproblemen leiden, maar anderzijds kan dit leiden (en leidt dit ook) tot kruisbestuiving."

Stelling 3. De Nederlandse planologie is in de afgelopen decennia een volwaardige wetenschap met eigen theorievorming geworden, waardoor de afstand tot de praktijk te groot is geworden.

Op deze stelling werd wisselend gereageerd. Zo ziet Leonie Janssen-Jansen geen kloof tussen wetenschap en praktijk. Integendeel: "Planologen worden vaak als heel pragmatisch gezien en zoals iemand laatste tegen mij opmerkte: 'Planologen zijn allemaal heel gezellige mensen, maar dat moet ook wel, want hun vak is praten.' Ik denk ook dat het wel meevalt met een te grote afstand tot de praktijk. De verbinding tussen praktijk en wetenschap is soms lastig,

vooral omdat de praktijk nu al antwoorden nodig heeft die de wetenschap pas morgen gaat geven. Tegelijkertijd wordt de praktijk soms juist door de wat meer afstandelijke wetenschapper gewezen op andere mogelijke oplossingen voor een probleem. Ik denk dat juist in een vak als planologie die wisselwerking heel belangrijk zal blijven."

Luca Bertolini benadrukt het belang van een goede relatie met de planningspraktijk. "Die is essentieel voor een vak dat een wetenschap is, maar ook een kunde, of in ieder geval een 'toegepaste wetenschap'. Het gaat hier, voor de duidelijkheid, niet alleen om reflectie óp de praktijk, maar nadrukkelijk ook als reflectie mét de praktijk. De planologische praktijk is niets minder dan ons laboratorium!" Edwin Buitelaar vult aan: "Of de afstand met de praktijk te groot is geworden weet ik niet. De praktijk is in veel gevallen niet gebaat bij een planologische wetenschap die zich onvoldoende richt op het vergroten van het inzicht in de praktijk. Dit komt de toepasbaarheid van de theorieën in de praktijk niet ten goede, wat vaak wel nagestreefd wordt. Daarnaast is het maar zeer de vraag of een algemene normatieve theorie of planningmethodologie wel toepasbaar is in de praktijk gezien de altijd wisselende omstandigheden. Begrijpende en verklarende theorieën plaatsen praktijken in een breder perspectief, wat planners in staat stelt hun dagelijks handelen te contextualiseren. Door middel van het doorgeven van theoretische inzichten via onderwijs en het populariseren ervan in de vakliteratuur kan de wetenschappelijke planologie een bijdrage leveren aan de praktijk. Het

probleem van een mogelijke kloof tussen wetenschap en praktijk is daarmee (te) kort door de bocht volgens mij.” Henk Voogd gaat nog een stap verder: “Ik moet bij deze stelling denken aan de logica van: ‘een lantaarnpaal is van ijzer waardoor er veel honden tegenaan plassen’. De toename van de complexiteit van sociale systemen en processen heeft gemaakt dat samenwerking tussen disciplines onontbeerlijk is voor een goed begrip en een goede analyse van situaties. Kruisbestuiving tussen disciplines is hiermee een onvermijdelijk gegeven. ‘Eigen theorievorming’ per discipline is in deze tijd van grensoverschrijdende internetcommunicatie net zo onwaarschijnlijk als een gezonde kip in een hok vol zieke kippen met vogelpest. Het ontkent interdisciplinaire beïnvloeding. Even onwaarschijnlijk is de veronderstelde afstand tussen ‘de Nederlandse planologie’ en ‘de praktijk’. Veel innovaties in de planologie zijn tegenwoordig ‘praktijkgedreven’. Dat wil zeggen: ze komen voort uit de praktijk en niet uit de studeerkamer. Maar ook hier is sprake van wisselwerking.”

Stelling 4. Planologen zouden actiever moeten lobbyen in Den Haag en in de media om (duurzame) ruimtelijke ontwikkeling een prominente plaats op de politieke agenda te geven.

Ook deze stelling leidt tot gemengde gevoelens bij de benaderde planologen. Er lijkt wel eensgezindheid te bestaan over de onderwaardering van ruimtelijke ontwikkeling als prioriteit op de Haagse politieke agenda. Maar in hoeverre kunnen en moeten juist (academische) planologen hier verandering in proberen te brengen? “Als planologen dit al kunnen en willen, kunnen ze dit zeker niet alleen,” aldus Luca Bertolini. Hij vervolgt: “Nodig is dat men zich gaat verbinden met andere eensgezinde disciplines en maatschappelijke belangen. Bovendien is zelfs onder planologen de aandacht voor het duurzaamheidsvraagstuk op een zeer laag pitje terechtgekomen, dus daar valt ook het nodige te doen.” Henk Voogd heeft ook sympathie voor deze stelling, maar betwijfelt of academici in het algemeen en planologen in het bijzonder hiervoor in de wieg gelegd zijn: “Televisiemakers zijn net mensen. Ze vallen het liefst terug op de dichtbij wonende dr. Clavan, omdat ze de zekerheid willen hebben

dat de geïnterviewde over alles een goedgebekte mening heeft en op tijd in de studio kan zijn. De meeste universiteiten selecteren over het algemeen niet hun wetenschappelijke personeel hierop. Persoonlijk vind ik het moeilijk om direct over een actueel probleem een klip en klare mening paraat te hebben. Mijn natuurlijke neiging is om te zeggen dat iets nader onderzocht moet worden en dat er verschillende visies mogelijk zijn. Daarom ben ik de wetenschap en niet de politiek ingegaan.” Bart Wissink is geen voorstander van een actieve lobbyrol van planologen in Den Haag: “Ik bestrijd de gedachte dat dat bij uitstek de rol van planologen is, dat een planoloog zich zo zou moeten concentreren op de politieke agenda en dat een planoloog altijd blij zou moeten zijn met een toenemende aandacht voor ruimtelijke ontwikkeling in de politiek. Het lijkt me dat achter die veronderstelling een achterhaalde veronderstelling schuil gaat dat de planologie in eerste aanleg de (Haagse) politiek en dan vooral de ruimtelijke ordening als relevant object zou moeten zien. Die gedachte past niet bij de zeer diverse werkring waarin planologen zich aangesteld zien: binnen en buiten de politiek en binnen en buiten de ruimtelijke ordening.” Willem Buunk vult aan over het politieke krachtenveld: “Het politieke debat over ruimte, ruimtelijke ordening en planning wordt al decennia sterk gedomineerd door het sociaal-democratisch denken. Dit is in de eerste plaats een gebrek aan inzet en inbreng vanuit andere politieke richtingen. Maar het is ook een gebrek van de vakwereld om niet te onderkennen dat ook vanuit andere politiek-normatieve invalshoeken de vraagstukken van ruimtegebruik, ruimtelijke inrichting en planning verwoord, benaderd en bediscussieerd kunnen worden. Vooral partijpolitiek is bij velen een blinde vlek.”

Stelling 5. Planologie is een typisch Nederlandse wetenschap en verschilt te veel van de Amerikaanse en Britse ‘planning’ om internationaal mee te tellen.

Deze stelling wordt unaniem verworpen. Luca Bertolini: “Planologie is geen Nederlandse wetenschap. Wel is het zo dat Nederlandse planologen het voorrecht hebben om in een waar ruimtelijk laboratorium te opereren. De lijnen tussen theorie en praktijk zijn hier, relatief

gezien, ontzettend kort. Dat moeten we beter leren benutten. We moeten leren Nederland meer als case van algemene processen te zien en wat hier gedaan wordt meer als experiment te gebruiken om algemene hypothesen te toetsen. En dat aan anderen gaan vertellen. Internationaal vergelijkende studies kunnen natuurlijk daarbij geweldig helpen.” Leonie Janssen-Jansen, Henk Voogd en Bart Wissink wijzen op de internationale waardering voor de Nederlandse planning en het academisch onderzoek daarnaar, maar ook op de prominente rol van Nederlandse planologen in internationale organisaties. Zowel in onderzoek als onderwijs is de Nederlandse planologie geïnternationaliseerd. Henk Voogd over Groningen: “In Groningen blijkt dit uit de toenemende stroom buitenlandse studenten die de Engelse Masteropleiding ‘Environmental & Infrastructure Planning’ willen gaan doen. Alle Groningse hoogleraren planologie hebben meerdere Engelstalige boeken bij internationale uitgeverij op hun naam staan. Sommigen ook in het Hongaars, Italiaans en Japans. Kortom, deze stelling kan empirisch verworpen worden!” Leonie Janssen-Jansen nuanceert: “Wel worden er volgens mij veel meer positieve punten aan de Nederlandse planning toegewezen dan dat er zijn. In Nederland hebben wij bepaald niet het idee dat we in het walhalla van planning leven. Ik denk dat er over en weer nog veel te leren is. Wij kunnen leren van de grotere markt oriëntatie van de Angelsaksische systemen, terwijl zij het Nederlandse systeem bewonderen

Utrecht.

vanwege de mogelijkheden tot publiek ingrijpen." Bart Wissink voegt hieraan toe dat de Nederlandse planningstheorie maar in beperkte mate generaliseerbaar is: "Het is wel zo dat het met de toenemende aandacht voor internationaal vergelijkende studies duidelijk wordt dat nogal wat Nederlandse theorievorming direct is verbonden met de specifieke institutionele en historische setting van de Nederlandse ruimtelijke besluitvorming. Maar dat geldt dan evenzeer voor de buitenlandse tegenhangers." Willem Buunk stelt hier tegenover dat de Nederlandse wetenschap "vooral sterk verweven is met de Britse wetenschap en in mindere mate (vroeger meer) met de Amerikaanse. De banden met de Duitse en Franse wetenschap is minder sterk, maar dat ligt aan hun conservatieve en naar binnen gekeerde wetenschappelijke cultuur en natuurlijk aan de taalbarrières."

Duidelijkheid?

Planologie als wetenschap kent anno 2005 nog volop academici met een warm hart voor het vak. De discussie over de functie van planologie wordt levendig gevoerd, zoveel blijkt uit deze bijdrage. Planologie ontwikkelt zich in een krachtenveld tussen disciplines en tussen theorie en praktijk. Dit komt niet alleen naar voren uit bovenstaand debat, maar wordt ook duidelijk uit de voorafgaande artikelen in dit themanummer. Wij zouden kunnen concluderen dat de planologie zich telkens weer opnieuw moet oriënteren en vernieuwen, maar dat deed Gerrit Jan van den Berg al in 1981. Dan rest ons niet anders te zeggen dan dat hij gelijk had, gelijk heeft en

waarschijnlijk nog lang gelijk zal hebben.

Mirjam Fokkema en Casper Stelling zijn redacteur van AGORA. Marco Bontje is als adviseur aan de redactie verbonden.

Literatuurselectie

- Berg, G.J. van den (1981) Inleiding in de planologie; voor ieder een plaats onder de zon. Alphen a/d Rijn: Samsom.
- Neuman, M. (2005) Notes on the uses and scope of city planning theory. *Planning Theory* 4, nr. 2, pp. 123-145.
- Spit, T. & P. Zoete (2002) *Gepland Nederland. Een inleiding in ruimtelijke ordening en planologie*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Wissink, B., Buunk W. & T. Kreukels (2003) Naar een gedragswetenschappelijke planologie. *Stedebouw en Ruimtelijke Ordening* 84, nr. 5, pp. 42-47.

Nijmegen

Luca Bertolini is universitair hoofd-docent aan de Afdeling Geografie, Planologie en Internationale Ontwikkelingsstudies van de Universiteit van Amsterdam.

Edwin Buitelaar is onderzoeker bij 'Governance and Places' en docent aan de opleiding planologie van de Faculteit der Managementwetenschappen van de Radboud Universiteit Nijmegen.

Willem Buunk is Programmamedewerker bij het Programma Mobiele samenleving van het NIROV. Tot voor kort was hij docent/onderzoeker Planologie aan de Universiteit van Utrecht.

Leonie Janssen-Jansen is onderzoeker aan het Amsterdam research centre for Metropolitan and International Development Studies (AMIDSt) van de Universiteit van Amsterdam.

Henk Voogd is hoogleraar planologie en stadsgeografie aan de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen. Bart Wissink is docent en onderzoeker aan de Afdeling Sociale Geografie en Stedelijke en Regionale Planning van de Universiteit Utrecht.

